

Melita Švob
Zdenko Ivezić

Zvonimir Kotarac*
Pionirski grad

Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Prilježeno: 12. 12. 1988.

PONAŠANJE I ODNOS DJECE PREMA DOPUNSKOJ ŠKOLI U BERLINU

SAŽETAK

U okviru projekta »Zdravlje djece migranata« autori su proveli anketiranje jugoslavenske djece koja pohađaju dopunsku nastavu u Berlinu. Pomoću Ruterova i Schallerova upitnika ispitivali su nastavničke ocjene o ponašanju djece i odnos učenika prema dopunskoj školi. Preliminarni rezultati pokazali su da u uzorku od 232 učenika prema procjeni nastavnika 43,1⁰/₀ ima poremećaje ponašanja (agresivnost, neurotičnost ili hiperkinetičnost). Učenici su većinom imali negativan stav prema dopunskoj nastavi i samo je jedna četvrtina osjećala zadovoljstvo. Gotovo polovina učenika osjećala se bolje u njemačkoj nego u dopunskoj školi. Analizirajući uvjete u kojima se izvodi dopunska nastava autori pretpostavljaju da su oni imali utjecaja na procjene nastavnika i učenika te zbog toga smatraju da se u primjeni testova ove vrste moraju uzeti u obzir i faktori koji utječu na izvođenje nastave. Također se pretpostavlja da je način izvođenja dopunske nastave od značenja i prilikom uključivanja djece povratnika iz inozemstva u naš školski sistem.

Uvod

U okviru opsežnog istraživanja djece migranata¹ jedan se zadatak odnosi na ponašanje djece povratnika iz SR Njemačke u školama Zagreba i okolice.

Promjena mjesta boravka i promjena škole uvelike utječu na djecu školske dobi (1), ali je većina dosadašnjih istraživanja bila orijentirana na procjenu o školskom uspjehu i savladavanje gradiva (2; 3; 4). Promjene u ponašanju djece i njihov odnos prema novoj školi malo se proučavao. A u procjenama ponašanja djece koja se vraćaju iz inozemstva treba uzeti u obzir i druge otežavajuće okol-

* Zvonimir Kotarac, vanjski suradnik Instituta za migracije i narodnosti bio je u vrijeme ankete koordinator za dopunsku nastavu u Zapadnom Berlinu, gdje je organizirao anketiranje.

¹ Istraživanje nosi naslov »Zdravlje djece migranata« i provodi se u suradnji sa Zavodom za zaštitu majki i djece u Zagrebu. Ispituju se školska djeca starosti 10–15 godina podijeljena u nekoliko grupa: djeca koja su se vratila iz inozemstva, djeca koja nisu migrirala, ali se njihovi roditelji nalaze u inozemstvu i kontrolna grupa djece koja nisu, kao ni njihovi roditelji, migrirala. Ispituju se roditelji, nastavnici i djeca, a djeca se i liječnički pregledaju uz antropološka mjerenja.

Istraživanje je financirano u okviru projekata SIZ-a za znanost, a znatnu pomoć u organizaciji istraživanja dao je Republički komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske, školski dispanzeri i osnovne i srednje škole Zagreba i okolice.

Istraživanje u Zapadnom Berlinu imalo je preporuku Koordinacionog odbora za naše građane u inozemstvu iz SSRN Hrvatske, omogućila ga je i pomogla Jugoslavenska Vojna misija u Zapadnom Berlinu te koordinator i nastavnici dopunske nastave u tom gradu.

Zadatak »Ponašanje djece povratnika« istovremeno se i istom metodologijom radi u Grčkoj u suradnji s Centrom za mentalno zdravlje u Ateni.

nosti, a to su da se ne radi samo o promjeni mjesta boravka i škole nego promjeni društvenoga i školskog sistema, a počesto i o promjeni obiteljskih prilika (5), ako dio obitelji ostane ili produži boravak u inozemstvu.

Promjene u ponašanju djece povratnika mogu biti reakcije na nove uvjete i nove probleme, ali valja pretpostaviti i to da su neka od te djece imala problema u inozemstvu (6) jer je poznato da je školovanje djece stranaca otežano i da veliki udio strane djece pohađa specijalne škole — Sonderschulen. Njihovi se stari problemi u novoj sredini mogu zadržati, neki mogu prestati, ali se neki mogu kumulirati. Zbog toga je važno da se upoznaju problemi djece koja se školuju u inozemstvu primjenom iste metodologije istraživanja kao i u Jugoslaviji.

U ovom radu prikazati ćemo rezultate istraživanja grupe djece koja pohađaju jugoslavensku dopunsku školu u Zapadnom Berlinu.

Rezultati se odnose na testove o ponašanju učenika koje su ispunili nastavnici i na testove o svojem viđenju škole, koje su ispunili učenici jugoslavenske dopunske škole. Zbog specifičnih poteškoća u istraživanju djece u inozemstvu nisu primjenjeni svi testovi koji se rade u Jugoslaviji niti su djeca mogla biti zdravstveno pregledana.

Ovdje iznosimo dio preliminarnog istraživanja u Zapadnom Berlinu.

Metoda istraživanja

Ispitanici su bila djeca koja pohađaju jugoslavensku dopunsku nastavu u Zapadnom Berlinu školske godine 1987/1988. Anketu su proveli nastavnici dopunske nastave među djecom od prvog do desetog razreda te škole.

U Zapadnom Berlinu živi 30.728 Jugoslavena (podatak iz 30. XII 1986) sa 4.971 djetetom školske dobi. Dopunskom nastavom obuhvaćeno je 2.882 učenika u 130 odjeljenja. Tu djecu obučava 27 nastavnika. Upitnik za nastavnike ispunjen je za 232 djeteta, a upitnik za učenike ispunilo je 83 djece. Odabir učenika prepušten je nastavnicima, ali su u pravilu u jednom razredu bili ocijenjeni svi učenici koji ga pohađaju. Anketa je bila anonimna.

Nastavnici su ispunili *Rutterov upitnik* (7; 8) kojim se ocjenjuje ponašanje učenika u školi kako bi se otkrili eventualni poremećaji ponašanja i emocionalnih poremećaja učenika. Ovaj je upitnik već primjenjivan i provjeren te je jednostavna i brza metoda koju može primijeniti svaki nastavnik. Upitnik se sastoji od 26 kratkih pitanja i nastavnik unosi svoje zapažanje na trostepenoj skali za svako pitanje posebno. Sa 2 se označava ako se odgovor na pitanje »sigurno odnosi na dijete«, sa 1 ako se »djelomično odnosi«, te sa 0 ukoliko se »uopće ne odnosi« na dijete. Ukoliko je ukupan rezultat (svih pitanja) devet ili je veći od devet smatra se da dijete ima poremećaj ponašanja. Pitanja su koncipirana tako da mogu pretpostaviti i tipove poremećaja ponašanja kao asocijalno (agresivno), neurotično i hiperkinetično dijete (ali to dodatno provjerava liječnik).

Upitnik se u identičnom obliku primjenjuje u svih ispitivanih grupa i u kontrolnoj.

Schallerov upitnik (9; 10) jedan je od rijetkih upitnika koji obrađuje odnos učenika prema školi. Njega samostalno ispunjavaju sami učenici pa se nastoji da djeca prilikom ispunjavanja sjede sama i da ne vide što su napisali ostali učenici, ali da ni nastavnik ne vidi što dijete piše. Upitnik je podijeljen u nekoliko grupa pitanja kojih ima ukupno 20. Obraduje odnos prema školi, odnos prema suučenicima, strah od razreda, odnos prema školskom radu, psihosomatske reakcije i osjećaj inferiornosti. Ovaj se upitnik razlikuje za pojedine grupe učenika s time da povratnici imaju dodatna pitanja o poteškoćama s materin-

skim jezikom, te vlastitu procjenu gdje im je bolje: u školama Njemačke ili Jugoslavije, i kakav je odnos suučenika prema njima (da li ih smatraju »strancima«, Nijemcima i sl.).

U upitniku namijenjenom djeci koja se školuju u Njemačkoj dodatna pitanja odnose se na odnos djeteta prema dopunskoj školi, nastavi u njoj, te na razlike između dopunske i redovite njemačke škole, zatim na odnos prema Jugoslaviji i Njemačkoj, kao i na eventualne probleme djece zato što su stranog porijekla. I ovdje se odgovori rangiraju sa 2, 1 i 0 (2 se odnosi na »rijetko ili nikada«, 1 na »ponekad« i 0 »često, odnosno uvijek«. Bodovi za svaku grupu sabiru se i podijele s brojem pitanja u toj grupi.

Pošto smo rezultate statistički obradili, zbog njihove neobičnosti napravili smo i analizu uvjeta dopunske nastave kako bismo mogli bolje razumjeti procjene nastavnika i učenika u primijenjenim upitnicima.

Rezultati istraživanja

Rutterovim upitnikom za nastavnike ocijenjena su 232 učenika dopunske nastave u Zapadnom Berlinu. Najviše ocijenjenih učenika bilo je iz devetog razreda (42), koji odgovara prvom razredu srednjeg obrazovanja u Jugoslaviji i starosti od 15 godina. Najmanje učenika ocijenjeno je u petom razredu (7) i prvom razredu (12), koji odgovara našem prvom razredu osnovne škole. U ostalim razredima (odjeljenjima) ocijenjeno je po 15 do 32 učenika. S obzirom na relativno mali broj učenika u nekim razredima nismo analizirali razlike po dobi učenika, iako se i one u konačnoj valorizaciji rezultata moraju uzeti u obzir. Također nismo utvrđivali razlike u ocjenama djevojčica i dječaka, iako vjerovatno postoje razlike u njihovim reakcijama. Ovdje prikazujemo samo opće procjene ponašanja i opće ocjene škole.

Prema rezultatima nastavničkih procjena 43,1% ispitivane djece imali bi poremećaje ponašanja. Ako bi se primijenili kriteriji za procjenu pojedinih vrsta poremećaja onda bi 12,9% djece pokazivalo agresivno ponašanje, 15,1% neurotično ponašanje, a 7,3 hiperkinetično, dok bi 7,8% djece bilo s miješanim simptomima.

Unutar kriterija za procjenu *agresivnosti* najčešće se označavala kategorija: »Razdražljivo ili naglo dijete«; »Često neposlušno dijete«; »Dijete se svađa i tuče s djecom«; »Tirinizira drugu djecu u razredu« i »Druga ga djeca ne vole«. Nešto je manje djece bilo ocijenjeno kako »uništava vlastitu ili tuđu imovinu« i »često laže«, dok je najmanje među djecom bilo onih koja su počinila krađe.

Unutar kriterija za *neurotičnost* najviše je djece ocijenjeno kao osamljeno, nesretno, zaplašeno, zabrinuto, ekscitirano, bilo je i onih koji se trzaju i imaju tikove, a manje onih koja grizu nokte i sisaju palce ili onih koji se često tuže da ih nešto boli. Unutar kriterija za *hiperkinetičnost* podjednako su brojni odgovori na pitanja: »Vrlo je nemiran, gotovo nikada ne miruje«; »Vrpolji se, vrlo nervozno dijete«; »Miran je samo kratko vrijeme« i »Ima slabu koncentraciju i lako se zbuni«.

Zbog specifičnosti dopunske nastave nismo u rezultate ukalkulirali odgovore na pitanja o nepohađanju škole, bježanju iz škole te drugim sličnim reakcijama na nastavu. Isto tako nismo uzeli u obzir zamuckivanje i govorne probleme, jer neka djeca ne poznaju dovoljno materinski jezik na kojem se održava nastava te imaju poteškoće u izražavanju.

U Schallerovu testu koji su ispunjavali učenici veoma je indikativan njihov odnos prema dopunskoj školi. Samo je 24,1% učenika odgovorilo da im škola pričinjava zadovoljstvo, međutim većina nije ipak smatrala školu »opresivnom« (62,7%). Više od polovine učenika ponekad je ili često željelo da ne do-

đe u školu. O nastavi su imali loše mišljenje i samo je 12% učenika smatralo da je interesantna što dokazuje i visoki postotak učenika koji su za vrijeme nastave »mislili na druge stvari«.

Osobito je zanimljiv podatak da 93,9% učenika u uzorku nije imalo u razredu prijatelja, a podjednako je bilo onih koji su se dobro ili koji se nisu dobro osjećali sa suučenicima ili za vrijeme odmora.

Nisu, međutim, osjećali mnogo neugodnosti kad odgovaraju, izlaze na ploču ili glasno čitaju, a nisu ni pokazivali mnogo psihosomatskih reakcija prije dolaska u školu.

Karakteristično je da se većina osjećala umorno kada je nakon škole došla kući (što je razumljivo, jer se dopunska nastava održava poslije podne, nakon redovite nastave). Preko polovina smatrala je da im zadaće »uzimaju dosta vremena« i brinuli su se za testove (ispitivanja). Nisu se osjećali inferiornima.

Odnos prema dopunskoj školi može se vidjeti i iz dodatnih pitanja u anketi. Tako se čak 42,2% učenika bolje osjeća u njemačkoj nego dopunskoj školi. Razlozi za prevagu njemačke škole bili su ovi: imaju prijatelja u toj školi, škola im se više »sviđa«, više se uči, bolje poznaju jezik (njemački), bolja je organizacija nastave, ima više mogućnosti da izražavaju svoje mišljenje itd., dok je 10,2% učenika preferiralo dopunsku školu iz uglavnom sličnih razloga, a 31,3% učenika podjednako se dobro osjećalo u obje škole. Međutim, postoje učenici (2,4%) koji se ne osjećaju dobro ni u jednoj školi ili se nisu mogli odlučiti u kojoj školi se bolje osjećaju (4,8%).

Diskusija i zaključak

Zbog toga što rezultati pokazuju kako su nastavnici veliki broj učenika ocijenili kao da imaju pometnije ponašanja (43,1%), pa je i odnos učenika prema dopunskoj nastavi bio relativno negativan, smatrali smo da je prije procjene vjerodostojnosti rezultata potrebno analizirati i uvjete održavanja dopunske nastave, jer vjerujemo da se neke reakcije nastavnika i učenika mogu njima objasniti.

Dopunska nastava u Berlinu izvodi se u 130 odjeljenja (od kojih su neka mješovita, tj. sastoje se od učenika razne školske dobi). Najveći broj odjeljenja ima nastavu na srpsko-hrvatskom (odnosno hrvatsko-srpskom) jeziku (101), ali ima po desetak slovenskih, albanskih i makedonskih odjeljenja, te jedno mađarsko. Odjeljenja su locirana u 16 škola u 8 berlinskih općina, a postoje poteškoće s dolaskom učenika iz preostalih općina (osobito prvoškolaca). Nastava se izvodi jednom na tjedan po 4 sata poslije podne, nakon redovite nastave u njemačkoj školi. Dio redovitih sati ne može se održati iz objektivnih razloga, primjerice zbog blagdana ili pred vikend (u petak) jer to ne odgovara školskim vlastima.

U razredima zajedno s ostalom djecom, nastavu pohađaju i djeca koja imaju smetnje u psihofizičkom razvoju, kao i učenici koji teško usvajaju i prate nastavu zbog nepoznavanja materinskog jezika (osobito u prvim razredima), te zapušteni, asocijalni i nezainteresirani učenici, što otežava nastavu, a nema uvjeta za poseban rad s takvom djecom. Odjeljenja su ponekad prevelika (preko 35 učenika). Nastava se održava u neadekvatnim uvjetima i uz korištenje vrlo skromnih sredstava i pomagala.

Osobito su veliki problemi u pogledu prostora za dopunsku nastavu, jer im se on ograničeno stavlja na raspolaganje. Učenici, a i nastavnici, moraju se pridržavati kruto nametnute discipline i ograničenja. Prostorije koje im stoje na raspolaganju starije su i loše opremljene, u njima su stvari redovitih učenika, a osim ploče nije dopušteno nastavnicima da koriste druga nastavna pomagala

(iako postoje u razredima). Nastavnici nemaju pristupa u zbornicu. Ovu situaciju teško podnose i nastavnici i učenici, a u nekim se školama, izgleda, traže razlozi za konflikte i raskid ugovora o održavanju dopunske nastave. Tek su u manjem broju škola uspostavljeni dobri odnosi s rukovodstvom i nastavničkim kolektivom. Međutim svuda su očite poteškoće oko nabave najnužnije opreme, udžbenika, biblioteke itd. I sastav je nastavnika heterogen.

Ovdje smo, koristeći podatke iz godišnjeg izvještaja o radu jugoslavenske dopunske nastave u Berlinu za 1985/86, iznijeli samo neke poteškoće, koje unatoč velikom zalaganju i naporima nastavnika otežavaju izvođenje nastave. Ali vjerujemo da su i ovi podaci dovoljno ilustrativni da bi nam mogli objasniti kako nastavnici zahtjevaju više discipline od učenika i time pooštavaju kriterije za procjenu ponašanja. To, s druge strane, objašnjava i reakcije učenika na izvođenje nastave i odnos prema dopunskoj školi.

Primjena testova za nastavnike i učenike treba (prema rezultatima ovog istraživanja) uzimati u obzir i uvjete izvođenja nastave i druge specifičnosti, jer bi, u protivnom, rezultati testova mogli dovesti do pogrešnih zaključaka.

Ovo se istraživanje u dopunskoj školi ne može smatrati kao adekvatna kontrola istraživanjima u Jugoslaviji zbog specifičnih uvjeta u kojima se nastava izvodi, ali nam daje dragocjene podatke i ukazuje da i probleme dopunske nastave moramo uzeti u obzir kao faktor koji može utjecati na ponašanje i probleme djece nakon povratka u Jugoslaviju.

LITERATURA

1. Downie, N. M. »Comparison between children who have moved from school to school with those who have been in continuous residence on various factors of adjustment«. *The Journal of Educational Psychology*, 1953, 44, 50—53.
2. Gotić, A.; Fulgosi A.; Lazić B. »Porodične prilike i uspjeh učenika osnovne škole«. *Pedagoški rad*, Zagreb, 3—4, 1963.
3. Mitov, C. »Pedagoški problemi dece vanjskih migranata«. *Rasprave o migracijama*, Zagreb, 35, 1977.
4. Švob M.; Brčić K. i Matko B. »Djeca migranata u školama«. *Pedagoški rad*, 1—2, 1982, str. 43—56 i *Pedagoški rad*, 9—10, 1983, str. 372—383.
5. Katunarić, V. »Tipovi porodica učenika iz SR Hrvatske kojima su roditelji u inozemstvu i potrebe za nadomjestkom porodične interakcije u školi«. *Bilten odjela za migracije*, 11, 1973.
6. Fulgosi, A.; Fulgosi, Lj.; Knezović, Z.; Masnjak, E.; Metzinger, A.; Zarevski, P. »Kome po latentnoj strukturi više sliče djeca naših radnika na privremenom radu u SR Njemačkoj: vršnjacima u Jugoslaviji ili SR Njemačkoj«. *Migracijske teme*, 2, 5—15, 1986.
7. Rutter, M. »A children's behaviour questionnaire for completion by teachers: preliminary findings«. *Journal of child psychology and psychiatry and allied disciplines*, 8, 1967, str. 1—11.
8. McGee, R.; Williams, S.; Bradshaw, J.; Chapel, J. L.; Robins, A. and Silva A. »The Rutter scale for completion by teachers: Factor structure and relations with cognitive abilities and family adversity for sample of New Zealand children«. *J. Child. Psychol.* 26, 5, str. 727—739, 1985.
9. Schaller, J. »Experienced and expected problems reported by children after a family move«. *Journal of Educational Psychology*, 1944, 35, 513—535.
10. Schaller, J. »Geographic mobility and childrens' perception of their school situation«. *Göteborg Psychological Reports*, 1974, 4, 21.

THE BEHAVIOUR OF CHILDREN IN THE YUGOSLAV SUPPLEMENTARY SCHOOL IN BERLIN AND THEIR ATTITUDES TO THE SCHOOL

SUMMARY

As a part of their project »The health of migrants' children«, the authors conducted a survey among Yugoslav children attending Yugoslav supplementary courses in Berlin. With the help of Rutter's and Schaller's questionnaire, they examined teachers' evaluations of the behaviour of these children, as well as the pupils own attitudes to the supplementary school. The preliminary results showed that in a sample of 232 pupils the teachers considered 43,1% to have disturbed behaviour (aggressiveness, neurosis or hyperkinesis). The pupils, for the most part, had a negative attitude to supplementary courses, while only a fourth experienced satisfaction. About a half of the pupils felt better in the German than in the Yugoslav supplementary school. Analysing the conditions in which the supplementary courses were carried on, the authors assume that these had an influence on the teachers' and pupils' evaluations, and they therefore believe that factors effecting the conduction of courses should be taken into consideration when applying tests. They also assume that the manner of conducting supplementary courses is of significance in regard to the incorporation of returnee children in the Yugoslav school system.